

Maciej Giaro

Uniwersytet Warszawski, Polska

e-mail: m.giaro@wpia.uw.edu.pl

ORCID: 0000-0001-5073-6612

BIERNA STRONA ZDOLNOŚCI DO CZYNNOŚCI PRAWNYCH

THE PASSIVE SIDE OF THE CAPACITY TO ACT

Abstract

The paper elaborates the problem of the passive side of capacity to act which consists in the ability to receive (or to be an addressee of) the will declarations. Given the absence of an explicit regulation in the Polish civil code, the passive side of capacity to act has lost its attribute of a doctrinal evidence. However, the capacity to act should not be understood in a popular way limiting this concept to its active side only. Such an understanding generates in fact a grievous gap in the Polish civil law.

KEYWORDS

capacity to act, legal act, declaration of intent, passive side, active side

SŁOWA KLUCZOWE

zdolność do czynności prawnych, czynność prawna, oświadczenie woli, strona bierna, strona czynna

1. WPROWADZENIE

Zdolność do czynności prawnych nie została w Kodeksie cywilnym¹ zdefiniowana². Współczesne definicje doktrynalne określają ją jako zdolność do samodzielnego wywoływania skutków prawnych za pomocą własnych działań czy, precyzyjniej, oświadczeń woli – czynności prawnych³. W ten sposób, skoro mowa o własnym działaniu czy własnych oświadczeniach woli, co najmniej akcentuje się stronę czynną tej zdolności polegającą na składaniu oświadczeń woli, a nawet ogranicza się ją do strony czynnej. Widać to szczególnie dobrze w ujęciu, które kwalifikuje zdolność do czynności prawnych jako swoiste prawo podmiotowe⁴, ale i częściowo także w ujęciu przeciwnym, zgodnie z którym zdolność ta byłaby tylko składnikiem normy kompetencyjnej wyznaczającej przesłanki skutecznego dokonania czynności prawnej⁵. Tak też zajęto wprost stanowisko wyłączające z zakresu zdolności do czynności prawnych zdolność do odbierania oświadczeń woli⁶.

Tymczasem z perspektywy historycznej to współczesne określanie zdolności do czynności prawnych z pominięciem jej strony biernej zaskakuje. Pod rządami Kodeksu zobowiązań uchodziło bowiem jako zrozumiałe samo przez się, że niezdolność do składania oświadczeń woli oznacza także niezdolność do ich przyjmowania⁸. Dlatego w art. 32 k.z., należącym do przepisów o oświadczeniach woli, nieprzypadkowo poprzestano na wskazaniu, że przepisy prawa osobowego określają wpływ braku lub ograniczenia zdolności prawnej na ważność oświadczenia

¹ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (tekst jedn. Dz.U. z 2020 r., poz. 1740, z późn. zm.); dalej: k.c.

² A. Brzozowski, W. J. Kocot, E. Skowrońska-Bocian, *Prawo cywilne. Część ogólna*, Warszawa 2018, s. 138.

³ A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 2020, s. 201; Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2017, s. 272; S. Grzybowski, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 1985, s. 169; A. Brzozowski, W. J. Kocot, E. Skowrońska-Bocian, *Prawo...*, s. 138; M. Pazdan, (w:) K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Art. 1–449¹⁰*, t. 1, Warszawa 2020, s. 82; M. Gutowski, (w:) M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Art. 1–352*, Warszawa 2018, s. 131; zob. dalej definicje podane przez M. Pazdan, (w:) M. Safjan (red.), *System Prawa Prywatnego. Tom I. Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2012, s. 1090 i n.; R. Strugała, (w:) E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2019, s. 37–38.

⁴ L. Kociucki, *Zdolność do czynności prawnych osób dorosłych i jej ograniczenia*, Warszawa 2011, s. 139.

⁵ Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo...*, s. 272.

⁶ J. R. Antoniuk, *Przedstawicielstwo bierne. Wnioski de lege lata i de lege ferenda*, (w:) P. Stec, M. Załucki (red.), *Wokół rekodyfikacji prawa cywilnego: prace jubileuszowe*, Kraków 2015, s. 31.

⁷ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. – Kodeks zobowiązań (Dz.U. nr 82, poz. 598); dalej: k.z.

⁸ R. Longchamps de Bérrier, *Zobowiązania*, Lwów 1938, s. 70.

woli. Natomiast nie wprowadzono wyraźnej wzmianki, którą początkowo przewidywał art. 16 ust. 2 tillowskiego projektu prawa zobowiązań⁹, że oświadczenie woli złożone osobie niewłasnowolnej jest dokonane z chwilą jego dojścia do przedstawiciela ustawowego. Motywy tego ostatniego przepisu nie pozostawiały wątpliwości co do tego, że brak zdolności do działań prawnych jest nie tylko przeszkodą, jak to określono, dodatniego działania, lecz także przyjmowania oświadczeń od innych podmiotów¹⁰. Innymi słowy, że zdolność do czynności prawnych obejmuje nie jedną, a dwie strony: czynną (dodatnią) i bierną.

Takie, można by rzec, dwustronne pojmowanie zdolności do czynności prawnych pozostaje obecne nauce niemieckiej¹¹. Jest to dla polskiego prawa o tyle istotne, że przyjmuje ono właśnie germańską koncepcję czynności prawnej.

Dwustronność zdolności do czynności prawnych nie powinna być kwestionowana. Zdolność ta zależy bowiem od przymiotów osobistych warunkujących mentalną możliwość pojęcia skutków (doniosłości) tych czynności¹². Występowanie w obrocie prawnym polega zaś nie tylko na składaniu oświadczeń woli, ale również na byciu ich adresatem. Tak jak dokonujący czynności prawnej powinien móc zrozumieć jej skutki, tak samo powinien móc je rozumieć adresat. Zrozumienie tych skutków warunkuje możliwość zareagowania na nie¹³. Wprawdzie sformułowanie „zdolność do czynności prawnych” może *prima facie* skłaniać do utartego ograniczania jej do strony czynnej. Niemniej jednak nie mówimy przecież o zdolności do dokonywania czynności prawnych. Nawet językowo może być więc ona rozumiana szerzej. W efekcie zdolność do czynności prawnych powinna być określana ogólniej jako zdolność do uczestniczenia w obrocie prawnym¹⁴.

Niestety w tzw. międzyczasie bierna strona zdolności do czynności prawnych utraciła na tle prawa polskiego przymiot doktrynalnej oczywistości. Przyczyny tego stanu rzeczy można się dopatrywać właśnie w zaniechaniu wprowadzenia wzmianki o niej do Kodeksu zobowiązań, której następnie zabrakło także

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ E. Till, *Polskie prawo zobowiązań (część ogólna). Projekt wstępny z motywami*, Lwów 1923, s. 56.

¹¹ H. Köhler, *BGB Allgemeiner Teil*, München 2019, s. 139; F. Faust, *Bürgerliches Gesetzbuch. Allgemeiner Teil*, Baden-Baden 2016, s. 134; E. Wolf, *Allgemeiner Teil des bürgerlichen Rechts*, Köln 1982, s. 341, którzy definiują zdolność do czynności prawnych (*Geschäftsfähigkeit*) jako zdolność do skutecznego składania i odbierania oświadczeń woli; D. Barcaba, *Der Empfangsbote*, Frankfurt am Main 2002, s. 225, który uznaje odbiór oświadczenia za część zdolności do czynności prawnych. Niemniej jednak występują też definicje akcentujące stronę czynną, zob. D. Medicus, J. Petersen, *Allgemeiner Teil des BGB*, Heidelberg 2016, s. 239, gdzie zdolność do czynności prawnych jest określana jako zdolność do kształtowania woli (*Willensbildung*).

¹² Rzecz jasna uczestnicy obrotu prawnego nie rozumieją wszystkich skutków dokonywanych czynności prawnych a pojęcie oświadczenia woli podlega obiektywizacji.

¹³ W. Flume, *Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts*. Band: 2, *Das Rechtsgeschäft*, Berlin 1979, s. 182; F. Faust, *Bürgerliches. Gesetzbuch...*, s. 134.

¹⁴ H. Köhler, *BGB...*, s. 139.

w Kodeksie cywilnym. Zarazem w kwestii tej musiało zabraknąć doktrynalnego ugruntowania. Współcześnie stanowi ona zatem pole koniecznych rozważań, które są przedmiotem niniejszego opracowania.

Na początek zostanie przedstawiona ogólna analiza kodeksowej regulacji zdolności do czynności prawnych. Dalej będzie podjęta próba rekonstrukcji nieskodyfikowanych wyraźnie reguł dokonywania czynności prawnych w stosunku do osób o niepełnej zdolności do czynności prawnych, a w związku z tym także – kwestia sposobu złożenia oświadczenia woli przedstawicielom ustawowym tych osób. W końcu zostanie dokonana ocena szczególnej regulacji pracowniczej zdolności do czynności prawnych z art. 22 § 3 k.p.¹⁵.

2. REGULACJA ZDOLNOŚCI DO CZYNNOŚCI PRAWNYCH W KODEKSIE CYWILNYM

Jak już powiedziano, Kodeks cywilny nie wyjaśnia pojęcia zdolności do czynności prawnych, lecz tylko ją stopniuje w przepisach o osobach fizycznych: od braku zdolności (art. 12 k.c.) przez zdolność ograniczoną (art. 15 k.c.) do zdolności pełnej (art. 11 k.c.). W zakresie braku lub ograniczenia zdolności uregulowana jest ważność czynności dokonanych przez osobę dotkniętą takim brakiem lub ograniczeniem (art. 14, 17–21 k.c.). Zarazem na wzór Kodeksu zobowiązań (por. art. 32 k.z.) składanie oświadczeń woli takim osobom nie zostało ogólnie uregulowane w przepisach o czynnościach prawnych (art. 61 i n. k.c.), co przewidywał wspomniany już art. 16 tillowskiego projektu prawa zobowiązań. W tym miejscu warto zaznaczyć, że taką właśnie metodę uregulowania przyjmuje BGB¹⁶. Mianowicie, symetryczny do art. 61 k.c. i regulujący składanie oświadczeń woli § 130 BGB jest uzupełniony o § 131¹⁷, zgodnie z którym oświadczenie złożone wobec niezdolnego do czynności prawnych (ust. 1) oraz wobec ograniczonego w tej zdolności (ust. 2) nie staje się skuteczne przed dojściem tego oświadczenia do przedstawiciela ustawowego. Przy czym w odniesieniu do tego drugiego przypadku w doktrynie niemieckiej przyjmuje się jednak pewne wyjątki.

Mimo braku generalnej regulacji zdolności do czynności prawnych w Kodeksie cywilnym jej strona bierna wynika częściowo z przepisów o osobach fizycznych

¹⁵ Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. – Kodeks pracy (tekst jedn. Dz.U. z 2020 r., poz. 1320); dalej: k.p.

¹⁶ Bürgerliches Gesetzbuch w brzmieniu ogłoszenia z dnia 2 stycznia 2002 r. (BGBl. I, s. 42, 2909; 2003 I, s. 738), zmieniony ostatnio przez art. 1 ustawy z dnia 25 czerwca 2021 r. (BGBl. I, s. 2133).

¹⁷ W. Hefermehl, (w:) M. Wolf (Hrsg.), *Soergel. Bürgerliches Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Allgemeiner Teil 2. §§ 104–240*, Stuttgart 1999, s. 171.

(art. 14 § 2, 17–21 k.c.). Dowodzą one nietrafności twierdzenia¹⁸, jakoby zdolność do czynności prawnych nie obejmowała zdolności do odbioru oświadczeń woli. Jeżeli bowiem osoba o niepełnej zdolności może samodzielnie, choćby za zgodą przedstawiciela ustawowego, dokonywać określonych czynności prawnych, w szczególności zawierać niektóre umowy (np. samodzielnie umowę darowizny jako obdarowany, czy też za zgodą przedstawiciela umowę najmu jako wynajmujący), oznacza to siłą rzeczy, że można wobec niej skutecznie składać oświadczenia woli kreujące te czynności. Notabene potwierdza to trafność wykładni art. 14 § 2 k.c. stosownie do koncepcji konwalidacji umowy bagatelnej zawartej przez osobę niezdolną do czynności prawnych. Skoro bowiem, jak stanowi przepis, umowa jest zawarta, to znaczy, że oświadczenie woli drugiej strony było skutecznie złożone. Nieważność i konwalidacja czynności prawnej sytuują się już na płaszczyźnie odmiennej od samego dokonania czynności, rozumianego jako techniczne złożenie oświadczeń woli, tj. na płaszczyźnie czynności już dokonanej (po złożeniu oświadczeń woli).

Jak już powiedziano, doktrynalnie sprawa była dawniej, i nadal powinna być, oczywista. Przepisy Kodeksu cywilnego, stopniujące zdolność do czynności prawnych, mają bowiem na uwadze ochronę w obrocie cywilnoprawnym osób o zdolności niepełnej. Jak się zaś wyjaśnia, potrzeba tej ochrony zachodzi nie tylko w razie składania oświadczeń woli, ale także w razie ich odbierania w charakterze adresata¹⁹. Oświadczenie składane innej osobie (art. 61 k.c.) ma umożliwić adresatowi zrozumienie skutków prawnych złożonego mu oświadczenia i podjęcie stosownej reakcji²⁰. Tymczasem np. trzynastolatek raczej nie pojmie, a na pewno nie pojmie dostatecznie, prawnego znaczenia oświadczenia woli o odwołaniu dokonanej na jego rzecz darowizny, czy o wypowiedzeniu umowy najmu zawartej w jego imieniu przez rodziców jako przedstawicieli ustawowych (art. 98 § 1 k.r.o.²¹).

Zgodnie z założeniem przyświecającym kodyfikacji polskiego prawa cywilnego, możliwość bycia adresatem oświadczenia woli należałoby więc postrzegać – obok możliwości jego złożenia – jako aspekt zdolności do czynności prawnych. Stąd też można mówić odpowiednio o biernej i czynnej stronie tej zdolności. Mimo jedynie częściowej regulacji w Kodeksie cywilnym i braku wyraźnego ogólnego uregulowania strony biernej na wzór § 131 BGB Kodeks cywilny dostarcza wskazówek co do zasadności jej wyróżniania.

Przed wszystkim art. 109 k.c., nakazujący odpowiednie stosowanie przepisów o przedstawicielstwie, gdy oświadczenie woli ma być złożone przedstawicielowi,

¹⁸ J. R. Antoniuk, *Przedstawicielstwo bierne. Wnioski de lege lata i de lege ferenda*, (w:) P. Stec, M. Załucki (red.), *Wokół rekodyfikacji...*, s. 31.

¹⁹ F. Faust, *Bürgerliches Gesetzbuch...*, s. 134.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (tekst jedn. Dz.U. z 2020 r., poz. 1359); dalej: k.r.o.

zakłada istnienie przypadków, w których wymagane jest złożenie oświadczenia właśnie przedstawicielowi, a nie samemu reprezentowanemu. Ponadto art. 467 pkt 2 k.c. pozwala dłużnikowi na złożenie świadczenia do depozytu sądowego, jeżeli wierzyciel nie ma pełnej zdolności do czynności prawnych ani przedstawiciela uprawnionego do przyjęcia świadczenia. Pomijając w tym miejscu sporność kwalifikacji spełnienia świadczenia jako czynności prawnej²², niewątpliwie przepis ten służy ochronie wierzyciela niezdolnego do odbioru świadczenia i zakłada, że w takim przypadku właściwym odbiorcą jest przedstawiciel. W zakresie wykraczającym poza częściowe uregulowanie przepisami art. 14 § 2 i art. 17–21 k.c. zachodzi zatem potrzeba zrekonstruowania reguł rządzących składaniem oświadczeń woli osobom nieposiadającym pełnej zdolności do czynności prawnych.

3. REGUŁY SKŁADANIA OŚWIADCZEŃ WOLI OSOBOM O NIEPEŁNEJ ZDOLNOŚCI DO CZYNNOŚCI PRAWNYCH

Reguły te powinny być wyinterpretowane w drodze analogii do przepisów prawa osobowego. Wydaje się to wynikać z kilku przyczyn. Po pierwsze, zostało ustalone, że zdolność do czynności prawnych obejmuje stronę bierną. Po drugie, jest ona we wspomnianych przepisach tylko częściowo i pośrednio uregulowana przez pryzmat ważności lub wadliwości dokonanej czynności prawnej. Po trzecie, chodzi nie tyle o ważność czynności już dokonanej, ile raczej o sposób jej dokonywania, a więc o odpowiedź na pytanie, do kogo oświadczenie woli ma dojść, by zostało ono złożone w rozumieniu art. 61 k.c. O takim dogmatycznym umiejscowieniu biernej strony zdolności do czynności prawnych przekonuje zarówno art. 16 ust. 2 tillowskiego projektu prawa zobowiązań, jak i ostateczna treść art. 32 k.z., pomijająca z premedytacją stosowną wzmiankę, czy wreszcie z perspektywy porównawczej – § 131 BGB.

W związku ze wskazanymi regulacjami stroną bierną zdolności do czynności prawnych należałoby, logicznie rzecz ujmując, rozpatrywać paralelnie do strony czynnej²³. Spróbujmy więc teraz zrekonstruować konkretne reguły.

W przypadku osoby niezdolnej do czynności prawnych sprawa przedstawia się prosto. Tak jak na podstawie art. 14 § 1 k.c. nie może ona zasadniczo dokonywać ważnie czynności prawnych, tak samo analogicznie nie można ich dokonywać bezpośrednio wobec niej, lecz oświadczenie woli należy złożyć jej przedstawicielowi ustawowemu. Rozwiązanie to znajduje potwierdzenie historyczne w art. 16 ust. 2 tillowskiego projektu prawa zobowiązań i w art. 32 k.z.,

²² Zob. Z. Radwański, A. Olejniczak, *Zobowiązania – część ogólna*, Warszawa 2016, s. 41.

²³ Por. dla prawa niemieckiego D. Barcaba, *Der Empfangsbote...*, s. 225.

na którego tle uznawano je za oczywistość, wobec czego zaniechano jego uregulowania, a także w § 131 ust. 1 BGB. Wyjątek od tej zasady wynika z art. 14 § 2 k.c., który zakłada możliwość złożenia oświadczenia woli wobec osoby nieposiadającej zdolności do czynności prawnych w ramach zawarcia umowy bagatelnej. Umowa ta będzie wprawdzie nieważna, ale jako czynność dokonana dozna konwalidacji z chwilą jej wykonania, chyba że pociąga za sobą rażące pokrzywdzenie osoby niezdolnej do czynności prawnych.

Niestety w przypadku osoby ograniczonej w zdolności do czynności prawnych sprawa się komplikuje. Zaczniemy jednak od nieproblematycznego zakresu art. 17–18 i 20–21 k.c., z których wynika, że wobec takiej osoby można składać oświadczenia woli konstytuujące określone w wymienionych artykułach czynności. Można jej więc składać oświadczenia w zakresie zawarcia umów bagatelnych (art. 20 k.c.), czynności rozporządzających jej zarobkiem (art. 21 k.c.) oraz zawarcia umów powodujących przysporzenie po drugiej stronie, przy czym w braku uprzedniej zgody przedstawiciela ustawowego ważność umowy będzie zależała od jej potwierdzenia (art. 17–18 k.c.).

Problematyczne okazują się natomiast jednostronne czynności prawne. Artykuł 19 k.c. nic wprost nie wyjaśnia, gdyż dotyczy on dokonania takiej czynności przez osobę ograniczoną w zdolności do czynności prawnych, a nie wobec niej. Zarazem przepis ten przewiduje nieważność nie każdego typu czynności, lecz tylko takiej, do której ustawa wymaga zgody przedstawiciela ustawowego. W związku z art. 17 k.c. chodzi tu o czynności zobowiązujące osobę ograniczoną w zdolności do czynności prawnych lub rozporządzające jej majątkiem. Gdyby więc o taką czynność chodziło, oświadczenie woli mogłoby być złożone wobec osoby ograniczonej w zdolności do czynności prawnych za zgodą przedstawiciela ustawowego.

W pozostałych przypadkach oświadczenie mogłoby być teoretycznie złożone wobec samej osoby ograniczonej w zdolności do czynności prawnych, nawet bez zgody jej przedstawiciela. Osobie ograniczonej w zdolności do czynności prawnych można by więc złożyć oświadczenie o udzieleniu jej pełnomocnictwa, które ma charakter upoważniający. Przy czym należy zastrzec, że wbrew pozorom nie rozstrzyga o tym, a przynajmniej nie wprost, art. 100 k.c. Dotyczy on bowiem jedynie możliwości ważnego działania pełnomocnika ograniczonego w zdolności do czynności prawnych, a nie możliwości udzielenia mu pełnomocnictwa. W efekcie przepis ten nie rozstrzyga, komu mocodawca ma złożyć umocowujące oświadczenie woli (art. 96 k.c.). Jest to tym bardziej klarowne, gdy uwzględni się (niestety współcześnie kwestionowaną²⁴, a dawniej oczywistą²⁵) dopuszczalność udzielenia pełnomocnictwa przez mocodawcę nie tylko wobec pełnomocnika (tzw. pełnomocnictwo wewnętrzne; *interne Vollmacht*), lecz także wobec osób

²⁴ Por. M. Pazdan, (w:) K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks...*, s. 441.

²⁵ R. Longchamps de Brier, *Zobowiązania...*, s. 124; L. Domański, *Instytucje kodeksu zobowiązań. Część ogólna*, Warszawa 1936, s. 464.

trzecich (tzw. pełnomocnictwo zewnętrzne; *externe Vollmacht*). Ponadto osobie ograniczonej w zdolności do czynności prawnych można by także złożyć ofertę zawarcia umowy. Nawet bowiem w razie tradycyjnego zakwalifikowania oferty jako samodzielnej, tzn. odrębnej od umowy, jednostronnej czynności prawnej (co pozostaje w doktrynie sporne²⁶), nie rodziłaby ona po stronie oblata skutku zobowiązującego ani rozporządzającego, a po stronie oferenta odpowiednio skutku przysparzającego²⁷. Analogicznie do art. 19 w zw. z art. 17 k.c. oferta nie byłaby zatem nieważna mimo braku zgody przedstawiciela ustawowego.

Zgodnie jednak z cywilistyczną zasadą samostanowienia jednostronne czynności prawne nie powodują zasadniczo przysporzenia po stronie podmiotu ich dokonującego. Pojawia się więc kluczowa dla tego wątku rozważań wątpliwość, czy na pewno wszystkie inne oświadczenia woli, konstytuujące jednostronne czynności prawne, mogłyby być składane wobec osoby ograniczonej w zdolności do czynności prawnych. Mimo tego bowiem, że czynności jednostronne, dokonywane zwykle w ramach istniejących stosunków prawnych, nie są czynnościami zobowiązującymi ani rozporządzającymi, to zwykle ich skutki są na tyle doniosłe, że w sposób zupełnie naturalny przychodzi na myśl potrzeba ochrony osoby ograniczonej w zdolności do czynności prawnych. Przede wszystkim chodzi tu o oświadczenia zmierzające do zakończenia istniejących stosunków prawnych, które po stronie ich adresata nie wywołują skutku zobowiązującego ani rozporządzającego (wypowiedzenie, odstąpienie, uchylenie się od skutków wadliwie złożonego oświadczenia woli)²⁸.

W tym miejscu warto poczynić spostrzeżenie porównawcze, że na tle § 131 ust. 2 BGB przyjmuje się zasadniczo dwa wyjątki od konieczności złożenia oświadczenia woli przedstawicielowi ustawowemu osoby ograniczonej w zdolności do czynności prawnych. Po pierwsze, na podstawie § 107 BGB chodzi o czynności, które osobie ograniczonej przynoszą tylko prawną korzyść, względnie są dla niej neutralne. Po drugie, chodzi o przypadek zgody przedstawiciela ustawowego²⁹. Jeśli chodzi o ten drugi wyjątek, także w prawie polskim oświadczenie woli, w tym oświadczenie konstytuujące jednostronną czynność prawną, może być złożone wobec osoby ograniczonej za zgodą przedstawiciela ustawowego przy analogicznym zastosowaniu art. 19 w zw. z art. 17 k.c. Natomiast, jeśli chodzi o pierwszy z wymienionych wyjątków, należy zauważyć, że o ile § 107 BGB

²⁶ Z. Radwański, P. Machnikowski, (w:) Z. Radwański, A. Olejniczak (red.), *System Prawa Prywatnego. Tom 2. Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2019, s. 448 i n.

²⁷ Rodzi ona jedynie tzw. stan związania polegający na niemożliwości zapobieżenia przez oferenta zawarciu umowy przez przyjęcie oferty przez oblata, względnie, po myśli koncepcji prawa kształtującego, po stronie oblata upoważnienie kształtujące.

²⁸ Czynności te dotyczą bowiem czynności prawnej (oświadczenia woli), a ich treścią nie jest powołanie do życia zobowiązania ani rozporządzenie prawem. Co do definicji czynności zobowiązującej i rozporządzającej zob. A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo...*, s. 332–333.

²⁹ W. Hefermehl, (w:) M. Wolf (Hrsg.), *Soergel...*, s. 172; A. Arnold, (w:) H. P. Mestermann, B. Grunewald, G. Maier-Reimer (Hrsg.), *Erman. Bürgerliches Gesetzbuch*, Köln 2017, s. 335.

wymaga zgody przedstawiciela na czynność nieprzynoszącą małoletniemu jedynie prawnej korzyści (*rechtlicher Vorteil*), o tyle art. 17 k.c. wymaga takiej zgody na czynność zobowiązującą i rozporządzającą. Przykładowo w prawie niemieckim przyjmuje się, że osoba ograniczona w zdolności do czynności prawnych może samodzielnie jako pożyczkodawca wypowiedzieć umowę pożyczki nieoprocentowanej, ale już nie pożyczki oprocentowanej³⁰. Osoba taka nie może także wypowiedzieć umowy najmu³¹. Podobna, lecz mimo wszystko odmienna, treść art. 17 k.c. sprawia, że jego zastosowanie nie musiałyby prowadzić do identycznych rezultatów.

Mając jednak na względzie cel omawianych przepisów o zdolności do czynności prawnych, jakim niewątpliwie jest ochrona osoby ograniczonej w zdolności do czynności prawnych jako niebędącej w stanie w pełni samodzielnie uczestniczyć w obrocie cywilnoprawnym, a także ich zastosowanie w drodze analogii, należałoby wymagać złożenia oświadczenia woli przedstawicielowi ustawowemu. Zasadniczo czynności prawne jednostronne, mające odnosić skutek względem osoby ograniczonej w zdolności do czynności prawnych jako adresata oświadczenia woli, będą bowiem dla niej niekorzystne. Wyjątek można by przyjąć dla czynności korzystnych. Przy czym, jeżeliby już ten wyjątek dopuszczać, to korzyść należałoby rozumieć, tak jak przyjęto w prawie niemieckim, przez pryzmat skutków prawnych, a nie gospodarczych. Takie rozumienie pozwala bowiem na zobiektywizowaną kwalifikację danej czynności, potrzebną do zapewnienia pewności obrotu cywilnoprawnego³².

4. DOJŚCIE OŚWIADCZENIA WOLI DO PRZEDSTAWICIELA OSOBY O NIEPEŁNEJ ZDOLNOŚCI DO CZYNNOŚCI PRAWNYCH

Po uznaniu, że czynności prawne mające odnosić skutek wobec osoby o niepełnej zdolności do czynności prawnych powinny być dokonane przez oświadczenie woli złożone wobec jej przedstawiciela ustawowego stosownie do art. 61 k.c. (por. art. 109 k.c.), powstaje sporna kwestia skutków złożenia oświadczenia bezpośrednio wobec tej osoby.

Generalnie jest to kwestia z zakresu problematyki przedstawicielstwa biernego, która w polskiej doktrynie nie była szerzej podejmowana, jak zresztą samo

³⁰ H.-F. Müller, (w:) H. P. Mestermann, B. Grunewald, G. Maier-Reimer (Hrsg.), *Erman. Bürgerliches Gesetzbuch*, Köln 2017, s. 265.

³¹ *Ibidem*.

³² Por. *ibidem*, s. 264.

przedstawicielstwo bierne³³. Doczekała się ona natomiast rozważań w doktrynie niemieckiej. Przypomnijmy, że według § 131 BGB oświadczenie woli złożone wobec osoby niezdolnej do czynności prawnych nie staje się skuteczne przed jego dojściem do przedstawiciela ustawowego. Podobnie sformułowany był art. 16 ust. 2 tillowskiego projektu prawa zobowiązań, który stanowił, że oświadczenie wymagające złożenia osobie niewłasnowolnej jest dokonane z chwilą jego dojścia do zastępcy ustawowego. Uwzględniając to podobieństwo oraz fakt, że w prawie polskim zrezygnowano z podobnej regulacji jako oczywistej, dorobek doktryny niemieckiej może być uznany za miarodajny również na tle prawa polskiego.

Można więc zasadniczo wyróżnić dwa stanowiska. Zgodnie z pierwszym i dominującym, które jest surowsze dla oświadczającego, oświadczenie woli powinno być skierowane do przedstawiciela ustawowego i nie wystarcza, by dowiedział się on przypadkowo o treści oświadczenia skierowanego do pupila³⁴. Przykładowo wypowiedzenie adresowane do małoletniego nie stałoby się skuteczne także wtedy, gdy przedstawiciel ustawowy poweźmie o nim wiadomość, tak jak wyjmie pismo z rodzinnej skrzynki na listy i je otworzy³⁵. Natomiast, zgodnie z drugim stanowiskiem, to pierwsze nie jest życiowe i nie odpowiada interesom ani treści § 131 ust. 1 BGB, z której wynikałoby coś przeciwnego³⁶. Wskazuje się przy tym na ogólniejszą ideę, zgodnie z którą w braku odmiennych zastrzeżeń należy uznać, że oświadczenie jest składane nie tylko wobec określonego (nazwanego) w nim adresata, lecz także wobec jego przedstawiciela biernego³⁷. Nie grałoby więc roli, w jaki sposób oświadczenie złożone bezpośrednio wobec osoby o niepełnej zdolności do czynności prawnych dojdzie następnie do jej przedstawiciela ustawowego³⁸.

To drugie z zarysowanych wyżej stanowisk nie tylko przekonuje z praktycznego punktu widzenia jako mniej sformalizowane, a co za tym idzie – bardziej życiowe z punktu widzenia uczestników obrotu prawnego, będących zwykle

³³ Co do przedstawicielstwa biernego zob. J. R. Antoniuk, *Przedstawicielstwo bierne. Wnioski de lege lata i de lege ferenda*, (w:) P. Stec, M. Załucki (red.), *Wokół rekodyfikacji...*, s. 21 i n. Dotyczy to także posłannictwa biernego, co do którego zob. M. Giaro, *Zarys koncepcji posłannictwa biernego*, „Przegląd Sądowy” 2018, nr 4, s. 42 i n.

³⁴ J. Ellenberger, (w:) *Palandt. Bürgerliches Gesetzbuch mit Nebengesetzen*, München 2020, s. 124; R. Bork, *Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts*, Tübingen 2016, s. 247; H. Wendtland, (w:) H. G. Bamberger, H. Roth, W. Hau, R. Poseck (Hrsg.), *Bürgerliches Gesetzbuch. Kommentar. §§ 1–480*, t. 1, München 2019, s. 700.

³⁵ Przykład za F. Faust, *Bürgerliches Gesetzbuch...*, s. 152.

³⁶ F. Faust, *Bürgerliches Gesetzbuch...*, s. 152.

³⁷ F. Faust, *Bürgerliches Gesetzbuch...*, s. 152, 286; E. Schilken, (w:) S. Herrler (Hrsg.), *Staudinger. Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Buch 1. Allgemeiner Teil. §§ 164–240*, Berlin 2019, s. 73; jak się wydaje W. Hefermehl, (w:) M. Wolf (Hrsg.), *Soergel...*, s. 172, według którego oświadczenie powinno być, jeśli nawet nie skierowane do przedstawiciela, to dla niego przeznaczone i dotrzeć w jego sferę (*Bereich*).

³⁸ J. Neuner, *Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts*, München 2020, s. 389, 401; H. Köhler, *BGB...*, s. 62–63.

przecież prawniczymi laikami, lecz może być ono również uzasadnione treścią przepisów polskiego Kodeksu cywilnego. Mianowicie, zgodnie z art. 109 k.c. przepisy o przedstawicielstwie stosuje się odpowiednio w przypadku, gdy oświadczenie woli ma być złożone przedstawicielowi. O złożeniu oświadczenia decydują z kolei przesłanki art. 61 k.c., tj. musi ono dojść do przedstawiciela w sposób umożliwiający mu zapoznanie się z jego treścią. Zaadresowanie oświadczenia do pupila daje wyraz temu, że skutki oświadczenia mają dotyczyć nie samego przedstawiciela, lecz właśnie jego pupila (art. 95 § 2 w zw. z art. 109 k.c.). Generalnie zaś należy poprzeć założenie, że oświadczenie złożone wobec określonego w nim adresata jest zarazem składane wobec jego przedstawiciela³⁹. Wykładnia taka odpowiada, w ramach koncepcji obiektywizującej oświadczenia woli, założeniu racjonalności uczestników obrotu, którzy zmierzają do dokonywania skutecznych czynności prawnych. Zarazem ograniczenia drugiej strony (tu brak zdolności do czynności prawnych) nie powinny nadmiernie obciążać pozostałych. W szczególności dotyczy to ubezwłasnowolnienia, o którym mogą oni przecież nie wiedzieć, tak samo jak o ustanowieniu przedstawiciela.

5. SKŁADANIE OŚWIADCZEŃ WOLI W RAMACH STOSUNKÓW PRACY WOBEC PRACOWNIKA OGRANICZONEGO W ZDOLNOŚCI DO CZYNNOŚCI PRAWNYCH – WZMIANKA

W szczególnej sytuacji znajdują się pracownicy ograniczeni w zdolności do czynności prawnych, tzn. młodociani w rozumieniu prawa pracy oraz ubezwłasnowolnieni częściowo. Zgodnie z art. 22 § 3 k.p. osoby takie mogą bez zgody przedstawiciela ustawowego nawiązać stosunek pracy i dokonywać czynności prawnych, które dotyczą tego stosunku. Wśród komentatorów przepis ten jest rozważany raczej łącznie z art. 22 § 2 k.p., pozwalającym wyjątkowo osobie młodszej niż 18-letnia na bycie pracownikiem, w ramach szerszego zagadnienia tzw. zdolności pracowniczej. Aczkolwiek w doktrynie wskazano też, że przepis ten przyznaje osobie ograniczonej w zdolności do czynności prawnych w zakresie stosunku pracy zdolność pełną⁴⁰.

Z punktu widzenia cywilistyki, której wobec braku w Kodeksie pracy części ogólnej nie można w omawianym kontekście pomijać, sprawa nie jest tak oczywista. Stosownie do wcześniejszych ustaleń pełna zdolność do czynności prawnych w zakresie stosunku pracy osoby ograniczonej w zdolności do czynności prawnych oznaczałaby, że pracodawca może wobec tej osoby także składać

³⁹ F. Faust, *Bürgerliches Gesetzbuch...*, s. 152, 286.

⁴⁰ K. Jaśkowski, (w:) K. Jaśkowski, E. Maniewska, *Kodeks pracy. Komentarz*, Warszawa 2019, s. 186.

oświadczenia woli konstytuujące jednostronne czynności dotyczące tego stosunku, np. rozwiązać umowę o pracę za wypowiedzeniem lub bez wypowiedzenia (art. 30 § 1 pkt 2–3 k.p.). W tym miejscu należy zaznaczyć, że bezpodstawne oświadczenie pracodawcy o rozwiązaniu umowy będzie w świetle prawa pracy skuteczne, rodząc po stronie pracownika jedynie prawo odwołania się do sądu pracy (art. 264 § 1–2 k.p.). Problem polega na tym, że pracownik ograniczony w zdolności do czynności prawnych (a posiadający pełną zdolność w zakresie stosunku pracy, jeżeli tak byśmy interpretowali art. 22 § 3 k.p.), czyli w założeniu nieposiadający przymiotów osobistych, pozwalających mu na pełne zrozumienie oświadczenia pracodawcy, nie będzie umiał na nie stosownie zareagować, tj. odwołać się do sądu pracy. Tymczasem wcześniejsze ustalenia pozwalają przyjąć, że oświadczenie woli pracodawcy o rozwiązaniu umowy o pracę jako niekorzystne dla pracownika ograniczonego w zdolności do czynności prawnych nie powinno być skuteczne przed dojściem do jego przedstawiciela ustawowego (art. 61 k.c.).

Taki wniosek nie koliduje bynajmniej z treścią art. 22 § 3 k.p., który nie został sformułowany na wzór art. 22 k.c. Nie przyznano w nim osobie ograniczonej w zdolności do czynności prawnych pełnej zdolności w zakresie czynności ze stosunku pracy. Natomiast określono tylko pewne czynności: po pierwsze, nawiązanie stosunku pracy i, po drugie, dokonywanie czynności jego dotyczących, np. zmiana umowy czy jej jednostronne rozwiązanie. Tym samym chodzi o czynności obejmujące czynny udział tej osoby jako strony. Jest to spory zasięg zdolności do czynności w zakresie stosunku pracy, ale z perspektywy strony biernej tej zdolności – mimo wszystko niepełny. Przepis nie daje bowiem wyraźnych podstaw do przyjęcia, że wobec pracownika ograniczonego w zdolności do czynności prawnych można dokonywać czynności jednostronnych. W ich przypadku powinny znaleźć odpowiednie zastosowanie przepisy Kodeksu cywilnego (art. 300 k.p.). Ponieważ będą to zasadniczo czynności zmierzające do zakończenia stosunku pracy i niekorzystne dla „zwalnianego” pracownika, a co za tym idzie, wymagające złożenia oświadczenia woli wobec jego przedstawiciela ustawowego, proponowana tu wykładnia koresponduje z prawnopracowniczą ideą ochrony pracy, tym bardziej że chodzi tu o pracowników wymagających właśnie szczególnej ochrony z powodu ich przymiotów osobistych.

6. KONKLUZJA

Definiowanie pojęcia zdolności do czynności prawnych nie tylko – jak dotychczas – przez pryzmat jej strony czynnej, lecz także biernej (tzn. z jednej strony jako możliwości składania oświadczeń woli, a z drugiej strony – bycia ich adresatem) jako zdolności do uczestniczenia w obrocie cywilnoprawnym, ma

w prawie polskim szczególną doniosłość. Wynika to z zaniechania wyraźnego uregulowania w Kodeksie cywilnym kwestii składania oświadczeń woli wobec osób o niepełnej zdolności do czynności prawnych, która to kwestia uchodziła wcześniej za oczywistą.

Niestety na tle prawa polskiego jest to przykład nie pierwszej oczywistości doktrynalnej, która z biegiem czasu straciła ów przymiot. Sprawa przedstawiałaby się inaczej w razie wprowadzenia do Kodeksu cywilnego wyraźnego uregulowania wzorowanego na § 131 BGB, który uzupełnia § 130 BGB odpowiadający art. 61 k.c. Przynajmniej z punktu widzenia praktyki obrotu prawnego spychałoby to doktrynalną definicję zdolności do czynności prawnych na nieco dalszy plan.

REFERENCES

- Antoniuk J. R., *Przedstawicielstwo bierne. Wnioski de lege lata i de lege ferenda*, (w:) P. Stec, M. Załucki (red.), *Wokół rekodyfikacji prawa cywilnego: prace jubileuszowe*, Kraków 2015
- Arnold A., (w:) H. P. Mestermann, B. Grunewald, G. Maier-Reimer (Hrsg.), *Erman. Bürgerliches Gesetzbuch*, Köln 2017
- Barcaba D., *Der Empfangsbote*, Frankfurt am Main 2002
- Bork R., *Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts*, Tübingen 2016
- Brzozowski A., Kocot W. J., Skorwońska-Bocian E., *Prawo cywilne. Część ogólna*, Warszawa 2018
- Domański L., *Instytucje kodeksu zobowiązań. Część ogólna*, Warszawa 1936
- Ellenberger J., (w:) *Palandt. Bürgerliches Gesetzbuch mit Nebengesetzen*, München 2020
- Faust F., *Bürgerliches Gesetzbuch. Allgemeiner Teil*, Baden-Baden 2016
- Flume W., *Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts. Band: 2, Das Rechtsgeschäft*, Berlin 1979
- Giaro M., *Zarys koncepcji posłannictwa biernego*, „Przegląd Sądowy” 2018, nr 4
- Grzybowski S., *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 1985
- Gutowski M., (w:) M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Art. 1–352*, Warszawa 2018
- Hefermehl W., (w:) M. Wolf (Hrsg.), *Soergel. Bürgerliches Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Allgemeiner Teil 2. §§ 104–240*, Stuttgart 1999
- Jaśkowski K., (w:) K. Jaśkowski, E. Maniewska, *Kodeks pracy. Komentarz*, Warszawa 2019
- Kociucki L., *Zdolność do czynności prawnych osób dorosłych i jej ograniczenia*, Warszawa 2011
- Köhler H., *BGB Allgemeiner Teil*, München 2019
- Longchamps de Bérrier R., *Zobowiązania*, Lwów 1938
- Medicus D., Petersen J., *Allgemeiner Teil des BGB*, Heidelberg 2016

- Müller H.-F., (w:) H. P. Mestermann, B. Grunewald, G. Maier-Reimer (Hrsg.), *Erman. Bürgerliches Gesetzbuch*, Köln 2017
- Neuner J., *Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts*, München 2020
- Pazdan M., (w:) K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Art. 1–449¹⁰*, t. 1, Warszawa 2020
- Pazdan M., (w:) M. Safjan (red.), *System Prawa Prywatnego. Tom 1. Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2012
- Radwański Z., Machnikowski P., (w:) Z. Radwański, A. Olejniczak (red.), *System Prawa Prywatnego. Tom 2. Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2019
- Radwański Z., Olejniczak A., *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2017
- Radwański Z., Olejniczak A., *Zobowiązania – część ogólna*, Warszawa 2016
- Schilken E., (w:) S. Herrler (Hrsg.), *Staudinger. Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Buch I. Allgemeiner Teil. §§ 164–240*, Berlin 2019
- Strugała R., (w:) E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2019
- Till E., *Polskie prawo zobowiązań (część ogólna). Projekt wstępny z motywami*, Lwów 1923
- Wendtland H., (w:) H. G. Bamberger, H. Roth, W. Hau, R. Poseck (Hrsg.), *Bürgerliches Gesetzbuch. Kommentar. §§ 1–480*, t. 1, München 2019
- Wolf E., *Allgemeiner Teil des bürgerlichen Rechts*, Köln 1982
- Wolter A., Ignatowicz J., Stefaniuk K., *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 2020